

פתרון הבחינה

היסטוריה

חורף תשע"ט, 2019, שאלון: 22282

מוגש ע"י צוות המורים של "יואל גבע"

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

שים לב! מן השאלות שתענה עליהן, לפחות שאלה אחת חייבות לכלול קטע מקור

טוטליטריות, נאציזם, אנטישמיות, מלחמת העולם השנייה והשואה

פרק ראשון

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 1-3

שאלה 1- מקור – האידיאולוגיה הנאצית וביסוס המשטר

סעיף א'

שניים מהעקרונות הבאים לידי ביטוי בקטע הם:

עקרון תורת הגזע

על פי תורת הגזע, אין שוויון בין בני אדם, והאנושות מחולקת לגזעים עליונים ולגזעים נחותים. במטרה לבסס את תורת הגזע באופן מדעי, השתמש היטלר בתיאוריה שנקראת "דארוויניזם חברתי". הדארוויניזם החברתי אימץ את עיקרון מלחמת ההישרדות בטבע והשתמש בו כדי לחלק את החברה האנושית: במקום זנים שונים של בעלי חיים - גזעים שונים של בני אדם. לפי תורת הגזע, יש באנושות מלחמה מתמדת בין גזעים חזקים לגזעים חלשים. סופה של מלחמה זאת יהיה בניצחונם של הגזעים החזקים ובשעבוד והכחדה של הגזעים הנחותים.

תורת הגזע מחלקת את בני האדם לשלוש קטגוריות של גזעים: יוצרי תרבות, נושאי תרבות ומחרבי/הורסי תרבות.

- **יוצרי תרבות:** הגזע הארי אליו משתייכים העם הגרמני והעמים של צפון אירופה (נורדים, סקנדינבים, אנגלו-סכסים). בראש הגזע הארי עומד העם הגרמני. לפי האידיאולוגיה הנאצית, כל התרבות האנושית - האמנות, המדע והטכנולוגיה, הם למעשה פרי יצירתם של הגזע הארי. לבני הגזע הארי יש תכונות עליונות מבחינה שכלית, רוחנית וגופנית, ולכן הם אלה שצריכים לשלוט בכל שאר הגזעים.

- נושאי תרבות:** הגזע הסלאבי (פולנים, רוסים, צ'כים ועוד). עמים אלו נחשבו על פי תורת הגזע לעמים נחותים שנועדו לשרת את הגזע העליון (הארי). נחיתותם נקבעה כיוון שעל פי תורת הגזע הם לא תורמים לתרבות האנושית, אלא רק מחקים את מה שהעמים "יוצרי התרבות" המציאו בעולם. לכן המסקנה "המתבקשת" על פי תורת הגזע, היא שהעמים הסלאביים צריכים להישלט על ידי הגזע הארי.
- מחריבי תרבות:** שחורים, צוענים ועמי אסיה נחשבו על פי תורת הגזע להורסי תרבות. הנחותים ביותר מבין גזעים אלו הם היהודים, שלא נחשבו כלל לבני אדם אלא לתת-אדם. היהודים נחשבים לטפילים שכל תכונותיהם שליליות והם חותרים ללא הפסקה להרוס את התרבות האנושית כולה. הם מהווים סכנה לקיום האנושות ולכן יש להכחידם.

תורת הגזע שמה דגש מיוחד על טוהר הדם. על פי תורת הגזע, **"הדם הוא האדם"**. עקרון זה בא לידי ביטוי בקטע באופן הבא:

בקטע מופיעים תנאי הקבלה לנוער ההיטלראי:

"תעודה המעידה על מוצאו הארי" – אחד מתנאי הקבלה הוא להיות שייך לגזע הארי.

"תעודה על מוצא ארי צריכה לכלול מידע על ההורים והסבים מצד האם והאב" – ממשפט זה עולה חשיבות טוהר הדם.

"תעודה המעידה על בריאות ללא מחלות תורשתיות" – ממשפט זה עולה החשיבות שהנאצים הקנו לכל הקשור לתורשה – כלומר תכונות ומחלות שעוברות בדם.

עקרון נוסף המופיע בקטע הוא **מרחב מחייה**.

הגזע הארי נמצא בתהליך מתמיד של צמיחה והתפתחות ולכן הוא צריך "מרחב מחייה": קרקע נוספת ומשאבים נוספים בהם יוכל להשתמש כדי להמשיך להתפתח. מרחב המחייה המיועד נמצא ממזרח לגרמניה, במקום מושבם של העמים בני הגזע הסלאבי.

זכותו של העם הגרמני, כעומד בראש הגזע הארי וכשליט העתידי של העולם כולו, להבטיח לעצמו מרחב מחייה. כך יוכל למצוא הגזע הארי את מקורות המזון וחומרי הגלם שיבטיחו את המשך קיומו. הגרמנים חייבים לפעול לתיקון היחס המעוות בין גודל האוכלוסייה הגרמנית לבין שטח המחייה העומד לרשותם כעת ואינו מספיק. את הזכות למרחב המחייה יממש הגזע הארי על ידי מלחמה. לאחר שיכבוש הגזע הארי את מרחב המחייה שלו, הוא ייצור בו **"סדר חדש"** ע"פ עקרונות האידיאולוגיה הנאצית: הארים יהיו האדונים, הסלאבים יהיו המשרתים והיהודים ייכחדו.

עקרון זה בא לידי ביטוי בקטע באופן הבא:

"המזרח כולו הוא אדמה גרמנית מימים ימימה" - האידיאולוגיה הנאצית רואה בשטחי מרחב המחייה שטח השייך לעם הגרמני גם מזכות היותם הגזע העליון וגם בגלל עוגמת הנפש שנגרמה להם בעקבות חוזה ורסאי בסיום מלחמת העולם הראשונה שבמסגרתו נאלצו לוותר על חלק משטחי המולדת הגרמנית.

"כיבוש על ידי החרב" - ממשפט זה עולה האופן שבו יילקחו השטחים ממזרח – כלומר באמצעות מלחמה.

"החזקת השטח על ידי המחרשה" – כלומר מטרת החזקת השטחים היא לצורך עבודה ומי שיעבוד בהם לטובת העם הגרמני, הם בני העם הסלאבי.

שתי דרכים שבאמצעותן הטמיעו הנאצים את העקרונות האלה בחברה הגרמנית הם:

על פי הקטע – חינוך בבתי ספר ותנועות נוער

הנאצים פיקחו על כל מערכת החינוך כחלק מהעיקרון שזכותה של המדינה לכוון את מחשבותיו של הפרט. מטרתם הייתה יצירת "אדם חדש". הנאצים השתמשו בחינוך כדי לגדל דור חדש של מאמינים. הם עשו זאת באמצעות החלפת תכניות הלימוד הישנות והתאמתן לאידיאולוגיה הנאצית (תכנים אנטימיים, דגש על תורת הגזע ופולחן אישיות להיטלר).

תנועת הנוער ההיטלראית: כל בני הנוער בגילאי 10-18 חויבו להיות חברים בתנועת הנוער הנאצית. הבנים ב-"היטלריוגנד" והבנות ב-"ברית הנערות הגרמניות". **מטרת תנועת הנוער:** החדרת עיקרי האידיאולוגיה הנאצית על ידי שטיפת מוח. הצעירים חונכו לשמור אמונים למפלגה הנאצית, להעריץ את היטלר וכמובן לשנוא את מתנגדי הנאציזם ובעיקר את היהודים. הבנים חונכו להפוך לחיילים הבאים של גרמניה, והבנות חונכו להולדת ילדים ארים טהורים ולשמירת המשפחה הגרמנית.

הורים שנמצאו אשמים בכך שמנעו מילדיהם להצטרף לתנועות הנוער, נשלחו לתקופת מאסר. בקטע מופיעים תנאי הקבלה לנוער ההיטלראי וכן תכנית חינוכית למחנה של תנועת הנוער. ניתן להבין שמעצם תנאי הקבלה לתנועת הנוער עולה האופן שבו הנאצים הדגישו את חשיבות תורת הגזע. בנוסף – הנושא של התכנית החינוכית הוא הטמעת עקרון מרחב המחיה בקרב הנוער הגרמני.

דרך נוספת להטמעת עקרונות אלה על פי מה שלמדתי:

1. הקמת משרד התעמולה:

מטרת התעמולה הייתה להפיץ את האידיאולוגיה הנאצית להמונים. בראש משרד זה עמד שר התעמולה **יוזף גבלס**. התעמולה הנאצית עסקה ב:

- האדרה של גרמניה.
- הפצת רעיונות אנטישמיים.
- טיפוח פולחן האישיות של היטלר.

אמצעי התעמולה הנאציים כללו: אספות עם וטקסים, שימוש באמצעי תקשורת כמו רדיו ועיתונות, הלאמת הקולנוע ויצירת סרטים שישרתו את האידיאולוגיה הנאצית וטיפוח פולחן האישיות של היטלר. התלמיד יכול להציג צעדים נוספים בהם יש דגש על עליונות הגזע הארי על גזעים אחרים, לדוגמא: חוקי נירנברג (בדגש על חוק אזרחות הרייך) או החוק להשבת הפקידות המקצועית על כנה.

סעיף ב'

דוגמא להסבר על שניים מבין הצעדים שסייעו לביסוס המשטר הנאצי:

חוק ההסמכה

החוק העניק לממשלה (ובפועל להיטלר) לחוקק חוקים ללא אישור הרייכסטאג ובניגוד לחוקה. מדובר כביכול בסמכויות חירום שיינתנו לממשלה למשך 4 שנים עד שהשלטון יתייצב. היטלר העביר את החוק לאחר שלא היה לו רוב מספיק כדי להקים ממשלה לבדו. נמאס לו מהצורך ליצור קואליציה עם מפלגות הימין האחרות והוא חיפש דרך חוקית להשיג סמכויות שלטון מוחלטות.

החוק סייע לביסוס שלטונו של היטלר באופן הבא:

- הוא ביטל את עיקרון הפרדת הרשויות (אין סמכות לרשות המחוקקת).

- הוא ביטל את החוקה הליברלית של רפובליקת ויימאר ובכך הפך את גרמניה למדינה דיקטטורית נאצית.

- החוק מימש עיקרון המנהיג (הפיהרר פרנציפ) – כיוון שהוא הציב את הפיהרר מעל החוקה. **”ליל**

הסכינים הארוכות”

התקפה של אנשי האס.אס (S.S) בפקודתו של היטלר על האס.אס (S.A). במסגרת ההתקפה, חוסלה כל צמרת האס.אס. לאחר תפיסת השלטון ע”י הנאצים התגלו חילוקי דעות בין היטלר למפקד האס.אס, ארנסט רהאם. אנשי האס.אס שהגיעו מהמעמד הנמוך, דרשו לבצע **מהפכה חברתית** ולהוריד את כוחם של בעלי ההון. היטלר נזקק לתמיכתם של בעלי ההון כדי לשקם את כלכלת גרמניה ולכן לא הייתה לו שום כוונה לבצע מהפכה חברתית. מפקד האס.אס רצה להפוך את האס.אס לצבא העתיד של גרמניה במקום הצבא הישן. היטלר ראה באס.אס ארגון של בריונים ואספסוף. הוא העדיף את הצבא הישן שהיה לו המשמעת והמקצועיות הנחוצות למימוש תוכניותיו. בנוסף - מפקד האס.אס החשיב עצמו כ”מספר שתיים” במפלגה הנאצית, מה שגרם להיטלר לראות בו איום על מעמדו כשליט הבלעדי של הרייך. בליל הסכינים הארוכות כל הנהגת האס.אס נעצרה והחל מרחץ דמים. על פי הערכות, קרוב לאלף איש נרצחו באותו לילה ובימים הבאים. מפקד הארגון ראהם, נעצר נלכד ונדרש להתאבד. לאחר שסרב, רצחו אותו סוהריו.

הצעד סייע להיטלר לבסס את שלטונו באופן הבא:

היטלר השיג בפעולה זו את תמיכתו הבלתי מעורערת של הצבא והגנרלים והפך את האס.אס. לארגון הצבאי הראשי של המפלגה הנאצית. עוצמתו כמנהיג הובהרה פעם נוספת. לכולם היה ברור מה אופן הטיפול של היטלר במי שמאיים על הנהגתו. באופן דומה ניתן להסביר גם על שרפת הרייכסטאג ואיחוד משרת הנשיא והקנצלר.

שאלה 2- מדיניות הנאצים כלפי היהודים בגרמניה

סעיף א’

מטרות הנאצים במדיניותם נגד יהודי גרמניה הן:

- **בידוד והפרדה** של היהודים מהחברה הגרמנית בכדי לזרז את הגירתם מגרמניה.
  - **נישול כלכלי** של היהודים על מנת להשתלט על רכושם לטובת הרייך ועל מנת לזרז את הגירתם מגרמניה.
  - **הגירת היהודים** - הוצאת היהודים מגרמניה. ניסיון לפתור את בעיית היהודים על ידי דחיפתם להגירה מכל שטחי הרייך.
- מטרות אלה יושמו בהדרגה מהסיבות הבאות (על התלמיד יש להציג שתי סיבות)
- לציבור היהודי בגרמניה הייתה השפעה גדולה על החיים הכלכליים והתרבותיים. הם בלטו במסחר ובתעשייה, באוניברסיטאות, בעיתונות, בספרות, באמנות וברפואה. לכן לא ניתן היה לבודד ולהפריד אותם בצורה מהירה וחדה מהחברה הגרמנית.
  - רבים מהציבור הגרמני עבדו עם יהודים, היו נשואים ליהודים או הועסקו אצל יהודים. לכן נישול כלכלי של יהודים היווה פגיעה גם בגרמנים לא יהודים. דוגמא לכך היא העובדה שיום החרם הכלכלי נמשך רק יום אחד.

- לגרום ליהודים להתרגל למצבם החדש מבלי ליצור התנגדות.
- לגרום לחברה הגרמנית להתרגל למצבו של המיעוט היהודי בגרמניה ולא להתנגד לצעדי המשטר.
- למנוע התערבות של הקהילה הבינלאומית נגד גרמניה (ברגע שהמדיניות כלפי היהודים היא הדרגתית, יותר קל להתרגל אליה והעובדה היא שאכן ארה"ב או אף מדינה אחרת, לא התערבו ביחסו של היטלר ליהודים).

סעיף ב'

"ליל הבדולח"

- פוגרום כלל-ארצי ביהודי גרמניה, בחסות המפלגה הנאצית, במסגרתו נרצחו ונפצעו יהודים רבים. המונח "ליל הבדולח" הוא על שם הכמות העצומה של זכוכית ובדולח שנופצה בחלונות הראווה של בתי העסק היהודיים ובתי הכנסת.
  - יחידות נאציות פשטו על מבנים יהודיים, תקפו יהודים ברחבי המדינה, והסיתו את ההמון המשולהב ליטול חלק בפרעות (בתגובה כביכול על רצח המזכיר הגרמני בפריס על ידי יהודי בעקבות גירוש זיבונשיין).
  - בתי כנסת נהרסו, חנויות נשרפו ונשדדו ומאות מקומות מגורים נהרסו.
  - מאות יהודים נפצעו וקרוב למאה יהודים נרצחו.
- אירועי "ליל הבדולח" ביטאו חרפה במדיניות הנאצים כלפי היהודים מהסיבות הבאות:**
- לראשונה היו גילויי אלימות פיזית מאורגנת על ידי הממשל הגרמני.
  - לראשונה נאסרו יהודים והובלו למחנות ריכוז רק בגלל יהדותם.
  - פגיעה בנפש וברכוש פרטי וציבורי: רצח עשרות יהודים והצתה של בתי כנסת, בתי עסק ובתי יהודים – כל אלה טרם אירעו בצורה מאורגנת תחת המשטר הנאצי.

שאלה 3- הגטאות עד יוני 1941

סעיף א'

- א. מטרות הנאצים בהקמת היודנראט – על התלמיד להציג שלוש מאלה –
- 1) **נציגות יהודית מוכרת שאחראית על ביצוע המדיניות הנאצית:** היודנראט היה כלי בידי הגרמנים לביצוע מדיניותם. על ידי הקמת היודנראט, הנאצים הבטיחו לעצמם ביצוע יעיל של הוראות, וחיסכון בכוח אדם גרמני.
  - 2) **צמצום החיכוך עם היהודים:** בהתאם לאידיאולוגיה הגזעית הנאצית, הגרמנים רצו להימנע ממגע ישיר עם האוכלוסייה היהודית. ע"י מינוי מועצה מנעו מעצמם חיכוך ישיר עם מרבית הקהילה היהודית.
  - 3) **הפניית הזעם נגד היודנרט ומניעת מרידות:** היודנראט היה החוליה המקשרת בין השלטונות הנאצים לבין היהודים. לציבור היהודי לא הייתה גישה למוסדות הגרמניים ולמשטרה הגרמנית. כל השאלות והטענות שביקשו יהודים להפנות לשלטונות, עברו דרך היודנראט: שאלות על גורל נחטפים, אסירים, רכוש שדוד וכו'. הנאצים היו מודעים לכך שהיודנראט יספגו את כעס ההמון היהודי, ולכך בדיוק כיוונו. קבלת ההוראות והפקודות ע"י היודנראט צמצם גם אפשרות של התנגדות מאחר והם עברו בין יהודים ליהודים.

4) **הטעייה והסוואה.** היודנראט שימש חלק ממדיניות ההסוואה הנאצית, שמטרתה הייתה להראות כאילו ליהודים ניתן שלטון עצמי.

המלכוד שבו היו נתונים אנשי היודנראט עד 1941 נבע מדרך מינויים ומאופי תפקידם - היודנראט הוקמו כדי לשרת את המדיניות הנאצית וליישם עד תום את פקודות הגרמנים, אך יחד עם זאת, הם נטלו על עצמם לשרת את צרכי הקהילות. התפקיד הכפול הזה, בא לידי ביטוי בניגודים הולכים ומחריפים בין דרישות הנאצים לבין הניסיון להקל את מצוקות הקהילה וצרכיה. היודנראט עמדו באמצע: בין הנאצים לקהילה היהודית. מצד אחד, רבים בקהילה ראו אותם כמשתפי פעולה עם הגרמנים, ולכן כאשמים בעונשים, בעבודות הכפייה וכו'. מצד שני, הגרמנים הטילו עליהם את האחריות האישית לכל אירוע שהתרחש בגטו.

הדגמת המלכוד בו היו מצויים היודנראט - דילמה קבועה איך לחלק את המשאבים המועטים בתחום הדיוור, המזון, תעסוקה ובריאות, התלבטות את מי לשלוח לעבודות הכפייה ומחנות העבודה – הנאצים דרשו מהיודנראט להכין רשימות שמיות למשימות אלה והיודנראט עמד בדילמה את מי נכון לשלוח.

סעיף ב'

רעיון קידוש החיים משמעותו לקדש את החיים בכל מחיר תוך שמירה על צלם אנוש. הרעיון מתבסס על כך שחובתו של העם היהודי היא לשרוד ולספר לדורות הבאים את מה שקרה בעת בה הנאצים מנסים להשמיד את העם באופן מלא. תפיסה זו עודדה חלק מהיהודים לעמוד מול הייאוש ולא לוותר. "קידוש החיים" הפך למושג המתאר את המאבק לחיים שהתקיים בגטאות. ליהודים לא היו האמצעים להתמודד עם מכונת המלחמה הנאצית האדירה, אך הם יכלו להילחם כדי לשרוד. רעיון "קידוש החיים" גבר על ערכי היהדות ולכן יפשר ליהודים לאכול מזון שאינו כשר, לעבוד בשבת או למסור את ילדיהם להצלה בידי נוצרים.

שלושה ביטויים להגשמתו בגטאות:

בתחום הרוחני –

פעילות תנועות הנוער -

"היינו כאן אך לא חיינו כאן": במשפט הזה אפשר לסכם במידה רבה את פעילות תנועות הנוער בגטאות. האנשים הצעירים שפעלו בתנועות הנוער, חיו בתוך הגטאות, סבלו גם הם מקור ורעב, אך הם פעלו כדי ליצור מציאות אלטרנטיבית: במסגרת תנועת הנוער הם יכלו לחלום ולשאוף לחיים אחרים. הם שרו שירי ארץ ישראל, קיימו טקסים ודיונים פוליטיים, פרסמו עיתונים והכינו עצמם לתקופה שאחרי המלחמה - לעלייה לארץ ישראל. אחת ממטרות תנועת הנוער הייתה הישרדות רוחנית: לעסוק ברעיונות פילוסופיים וערכים למרות המצב הקשה. הקן של התנועה הפך למקלט בו אפשר לשוחח בחופשיות ולהשתחרר מהפחדים והחרדות של הגטו. ההישרדות הרוחנית כללה פרסום של עיתוני מחתרת, שמירה על מסגרות חינוך מחתרתיים וספריות חשאיות.

דוגמאות נוספות שניתן להסביר בתחום הרוחני הן הפעולות בתחום הדתי, החינוכי והדתי.

בתחום הפיזי:

התמודדות ברמת הפרט:

מאבק ההישרדות היה קודם כל מאבק אישי. היהודים בגטו ניסו לדאוג לעצמם ולמשפחתם בכל דרך שיכלו:

- הברחת מזון: בעיקר בקרב ילדים. יהודים שעבדו מחוץ לגטו במפעלים גרמניים ופולניים, לקחו חלק בהברחות המזון. חלק שילמו שוחד לגרמנים, שוטרים פולנים ואף שוטרים יהודיים על מנת להבריח דברי מזון.
  - התנדבות לעבודות כפייה - שהבטיחה קבלת שכר זעום מהיודנראט ותוספת מזון.
  - מכירת רכוש על מנת להתמודד עם רכישת המזון שהלך והתייקר.
- דרך התמודדות נוספת בתחום הפיזי מתבטאת ב**פעולותיהם של היודנראט** (רלוונטי גם לתחום הפיזי וגם לתחום הרוחני)
- **אספקת מזון**: בנוסף לאחריות שקיבלו בחלוקת המזון הדל, ניסו היודנראטים למצוא דרכים להשגת מזון נוסף, לדוגמא: רכישת מצרכים בשוק השחור תמורת מוצרים שיוצרו בגטו, פתיחת מאפיות לחם חשאיות, הקמת גינות לגידול ירקות והפעלת מטבחים והברחת מזון מאורגנת, לדוגמא: משאיות אשפה עירוניות שעבדו בגטו סייעו בהברחת מזון לגטו.
  - **בריאות**: הרעב, הצפיפות והיעדר תנאי תברואה בסיסיים, גרמו למחלות ומגפות: שחפת, טיפוס, ותת תזונה, גרמו לתמותה עצומה. הגרמנים אמנם הטילו על היודנראטים את האחריות למניעת התפשטות המגיפות מעבר לגבולות הגטו, אבל ראו בסיפוק רב את גידול התמותה בקרב היהודים. כדי לצמצם את מימדי המגפות, הקימו היודנראטים בתי חולים ומרפאות, אליהם גייסו רופאים ואחיות. בנוסף הם פעלו כדי להשיג תרופות בחשאי מחוץ לגטו.
  - **סיוע בדירור**: מציאת קורת גג לפליטים הרבים שהועברו לגטאות. על היודנראטים הוטל לקבוע את הקריטריונים לחלוקת הדירות.

בתחום הרוחני:

היודנראטים הקימו בתי אבות, בתי יתומים, מוסדות חינוך ומוסדות תרבות (תזמורות, מקהלות, תאטראות וכו'). בכך הם ניסו לשמר את חיי הקהילה ולהפוך את שגרת החיים הקשה של הגטו ליותר נסבלת.

ברמת הפרט ניתן לפרט את המשך היצירה, יצירת ארכיון תיעוד "עונג שבת", המשך תפילה ולימוד תורה, חגיגת חגים, הוראה ולמידה ועוד.

פרק שני

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 4-6

שאלה 4 - מקור – ההתנגדות לנאצים

סעיף א'

חסידי אומות עולם הינו תואר הניתן על ידי "יד ושם" במסגרת חוקי מדינת ישראל לאדם לא יהודי שהציל יהודים ועמד בקריטריונים הבאים:

- ניסיון להציל יהודי ומעורבות אקטיבית של המציל.
- המציל סיכן את חייו בעת ביצוע ההצלה.
- המציל לא קיבל תמורה חומרית כתנאי להצלה.
- קיימים תיעוד אמין או עדות שמאמתים את מעשה ההצלה.

על פי קטע המקור, התואר "חסידי אומות העולם" הוענק ליאן ולאנטונינה ז'בינסקי:

- ניסיון להציל יהודי ומעורבות אקטיבית של המציל – "...סייע להם להימלט מהגטו... בביתו הפרטי... כתריסר יהודים." הזוג ז'בינסקי הציל יהודים באופן אקטיבי כפי שמפרט הקטע.
  - המציל סיכן את חייו בעת ביצוע ההצלה – "...הגרמנים מינו אותו... הוא ניצל מינוי זה... במבצע מסוכן זה..." – ז'בינסקי מונה ע"י הגרמנים לתפקיד מסוים והם ציפו ממנו לשתף פעולה עמם. בפועל הוא ניצל את מעמדו והיכולת שניתנה לו להיכנס ולצאת מהגטו על מנת להבריח יהודים ובכך סיכן את חייו באופן יום-יומי. אנשים שסייעו לנאצים נידו בעצמם לענישה כבדה ולמוות, וכך גם כל משפחתם.
  - המציל לא קיבל תמורה חומרית כתנאי להצלה – "תחילה מימן ז'בינסקי מכספו הפרטי..." ז'בינסקי לא לקח כסף מהיהודים אותם הציל אלא להיפך, מימן את ההצלה בכספו שלו.
  - קיימים תיעוד אמין או עדות שמאמתים את מעשה ההצלה – העובדה בקטע המקור נשען על מידע הנמצא כיום במוזאון יד ושם ונשען כנראה על עדויות, היא הוכחה לכך שישנו תיעוד מספק על מנת לתת לזוג ז'בינסקי את התואר "חסידי אומות העולם".
- שתי דרכים נוספות שבאמצעותן סייעו "חסידי אומות העולם" ליהודים –
- הברחת מזון – סיוע למצוקת הרעב הקיצונית אתה התמודדות היהודים, הן בגטאות והן במקומות בהם הסתתרו. הסיוע התבטא בהברחת מזון לתוך הגטו ליחידים או בשיתוף פעולה עם הארגונים השונים, הבאת מזון למסתתרים.
  - אספקת מסמכים מזויפים – מסמכים אריים המאפשרים זהות בדויה ובכך אפשרות לנוע בחופשי ממקום למקום, לעבוד ולהשתלב בחיי המקומיים; מסמכים דיפלומטיים כמו ויזות, דרכונים ואשרות שהייה שסופקו ע"י דיפלומטיים של המדינות השונות, בדרך כלל באמצעות השגרירויות ושלוחותיהן במדינות הכבושות.
- ניתן לפרט גם את דרכי ההצלה הבאות – מתן תעסוקה, הברחת גבולות, אימוץ ילדים.

סעיף ב'

מטרות המורדים בגטאות – על התלמיד להציג שלוש מאלה –

- **נקמה** בגרמנים על רצח המוני היהודים.
  - **מוות בכבוד** – אין למות ללא התנגדות. חברי תנועות הנוער ידעו את גורלם מראש ולא נלחמו על מנת לשרוד אלא רק על מנת לבחור את הדרך בה ימותו, דרך של כבוד עצמי המעוררת באחרים יראת כבוד כלפיהם. מדברי סימק דרנגר "התוצאה של מאבק חמוש עלולה להיות לא רק חיים של חירות, אלא גם מוות של חירות... אפשר לקבל את פני המוות בכבוד ובשלווה, אם יש בו תכלית".
  - **"למען שלוש שורות בהיסטוריה"** – לתפיסתם של תנועות הנוער, לחימת הנוער היהודי תיזכר לשנים כמי שנלחמו עד מותם. למען יזכרו הדורות הבאים שהיהודים נלחמו ולא הלכו כצאן לטבח.
  - **יצירת דמות "יהודי חדש"** - להוות דוגמה ומופת לדורות הבאים ולחברי התנועות הציוניות בארץ, לוחם המסוגל להגן על עצמו ומנוגד למנטאליות הגלותית שתשפיע לעתיד על היהודים הציונים להקים מדינה עצמאית בא"י בדרך של מאבק. הפאסיביות מאפיינת את יהדות הגולה בעוד מאבק אקטיבי יוצר את דמות היהודי החדש. מדברי דולק ליבסקינד "כיון שלא זכינו להשתתף בפועל בעבודת הבניין (של א"י), נבצע לפחות כאן את תפקידנו ההיסטורי". הדוגמה והמופת ישפיעו גם על המחותרות האחרות – יהודיות ומקומיות, לפעול ולהתנגד באופן אלים לנאצים ולכיבוש.
- שתי דילמות של המורדים** - על התלמיד להציג שתיים מאלה –
- כתוצאה ממגוון קשיים שחוו הלוחמים בגטו (השגת נשק, התארגנות, אימוץ) עלתה הדילמה האם לברוח מהגטו ליער ולהצטרף לפרטיזנים או ללחום בתוך הגטו. הפרטיזנים המקומיים לא שמחו לקבל את היהודים לשורותיהם והחיים ביערות היו מסוכנים וקשים אף הם, אך היכולת ליזום מרד מתוך הגטו הייתה קשה ומורכבת גם היא.
  - חברי המחותרות שאלו את עצמם האם יש להם זכות לצאת למרד כאשר שהציבור לא תומך בהם, ובכך לגרור את הקהילה לענישה וחסיון כאשר היא עצמה בוחרת להמשיך במציאות הקיימת. רוב הציבור בגטאות לא התייצב לצד המחותרות (ותנועות הנוער), ולא דגל ברעיון הלחימה.
- רוב הציבור היהודי התקשה להאמין שהגרמנים אכן מבצעים רצח עם. בנוסף, במספר גטאות, הציעו ראשי היודנראט את הדרך של "הצלה באמצעות עבודה". לדעתם, המחסור החמור בידיים עובדות בתעשיית המלחמה הגרמנית, יצר מצב שבו ניתן יהיה להציל את הגטו או חלק ממנו על ידי השתלבות בתעשייה זו. תפיסה זו נטעה תקווה, לעומת התחזית חסרת הסיכוי של הלוחמים. בנוסף, החלו להגיע ידיעות מעודדות מהחזית שהגרמנים ספגו מפלות קשות – דבר שעורר תקווה להצלה.
- **קושי בקביעת העיתוי**: תוצאות המרד היו ידועות מראש. לכן היה חשוב להתחיל אותו רק לפני האקציה המחסלת. טעות בחישוב העיתוי, תביא לחיסולו המידי של הגטו בשלב מוקדם יותר מזה המתוכנן. הלוחמים היהודים החליטו שלא לפתוח בפעולה מזוינת בגטו, כל זמן שהגרמנים לא פתחו בחיסול סופי של הגטו. מאחר והגירושים התבצעו בשלבים, קשה היה

לדעת אם פעולת הגרמנים היא אכן סופית. הדבר היקשה מאד על יכולת ההחלטה של הלוחמים מהו העיתוי הנכון למרד.

שאלה 5- האוכלוסייה המקומית והיהודים בארצות הכיבוש הנאצי

סעיף א'

השינוי שחל במדיניות הנאצים כלפי היהודים עם פלישת גרמניה לברית המועצות הוא המעבר להשמדה המונית. עם הפלישה החלו הנאצים לאסוף את היהודים באזורים הכבושים ולרצוח אותם בבורות ירי המוניים. זו הייתה בעצם תחילתה של התקופה המכונה תקופת "הפתרון הסופי".

שלושה גורמים לשינוי – על התלמיד לפרט שלושה מאלה –

1. היהודים נתפסו כמנהיגי הבולשביזם, ולכן חיסול הבולשביזם חייב את חיסול היהודים: המלחמה נגד ברה"מ לא הייתה מלחמה שגרתית בעלת יעדים צבאיים, כלכליים ופוליטיים בלבד. מדובר במלחמה אידיאולוגית שהנאצים פתחו בה כדי לסלק מן העולם את האויב המרכזי בעיניהם - הבולשביזם היהודי. מנקודת מבטם של הנאצים, המשטר הרוסי נוהל על ידי יהודים, והיווה חלק מהממשל היהודי העולמי. על פי האידיאולוגיה הנאצית, בולשביזם ויהדות נחשבים לפנים שונים של אותה רעה. מכאן שהמלחמה נגד ברה"מ, הייתה מכוונת בסופו של דבר נגד היהודים.
2. הצורך לטפל במספר רב של יהודים: עם הפלישה לרוסיה, נפלו בידי הנאצים למעלה מ-3 מיליון יהודים נוספים. הנאצים עצמם סברו שבברה"מ, ישנם כ-5 מיליון יהודים. היה ברור לנאצים שהפתרונות שנקטו עד כה לפתרון "הבעיה היהודית" באזורים הכבושים, לא ניתנים לביצוע כשמדובר ב-5 מיליון יהודים.
3. יחס הבוז לעמים הסלאביים: תחושה שאין צורך להתחשב בדעת הקהל של האזור הסלאבי הכבוש. בנוסף, הגרמנים צפו כי האוכלוסייה המקומית תשמח לשתף פעולה בחיסול שכניה היהודים.
4. המרחק של רוסיה מהמולדת גרמניה: אין צורך להתחשב בדעת הקהל בבית.
5. חוסר התערבות של האמריקאים עד כה: היעדר ההתנגדות של המעצמה הגדולה לכל הפעולות שנעשו עד כה, גרם להיטלר להבין כי ניתן לעלות שלב במדיניות נגד היהודים.

סעיף ב'

המניעים של התושבים ששיתפו פעולה עם הנאצים בארצות הכבושות – על התלמיד לפרט שלושה מאלה –
 מסורת אנטישמיות קודמת, הסכמה עם האידיאולוגיה הנאצית, זיהוי היהודים עם המשטר הקומוניסטי, פחד גדול מהנאצים והמחשבה שעל ידי שיתוף פעולה יוכלו לשרוד את המלחמה בצורה טובה יותר. כסף וטובות הנאה היו מניע נוסף לקחת חלק בפעילות של הנאצים.

התגובה של רוב האוכלוסייה בארצות אלה הייתה "עמידה מן הצד" מהסיבות הבאות - על התלמיד לפרט שתיים מאלה – אנטישמיות שהביאה לאדישות כלפי גורל היהודים, ואולי אף הקלה בכך שהאויב היהודי "מטופל". סיבה נוספת היא הפחד מהנאצים - היה ברור שעל מנת לשרוד את המלחמה עליך ועל משפחתך להתנהג בהתאם לאידיאולוגיה הנאצית וכי סיוע ליהודים יגרור ענישה קשה ואף עונש מוות. בנוסף, האוכלוסייה הכבושה סבלה ממצוקה קשה בזמן המלחמה - הכובש הנאצי התאכזר גם אליהם, היה רעב, מחלות, מקרי מוות ועוד. רבים היו עסוקים בדאגה לקיומם האישי, ולא טרחו לעסוק בצרות היהודים.

שאלה 6- הגטאות בזמן ביצוע "הפתרון הסופי"

סעיף א'

היהודים בגטאות התקשו להאמין שמטרת הנאצים היא להשמיד את העם היהודי מהסיבות הבאות:

1. המידע על ההשמדה הוסתר באופן יזום –
  - א. לא היה מדובר במבצע פומבי, אלא באירוע אפוף מעטה סודיות והטעיה, שלא היו לגביו ידיעות רשמיות.
  - ב. מדיניות ההסוואה וההטעיה של הנאצים בגטאות – יצירת האשליה שאלו חיי היהודים כשגרה, הדגשת המסר של יצרנות היוצרת חיוניות, הסוואת המשלוחים להשמדה כמשלוחים למחנות עבודה במזרח.
2. קושי בהעברת המידע - רק מעטים ניצלו, נמלטו וחזרו לגטאות על מנת לספר. העיכוב בהעברת המידע נבע גם ממצב המלחמה שהקשה על התנועה, ומהעובדה שעל היהודים נאסרה התנועה כמעט באופן מוחלט והיה מיעוט קשרים בין הקהילות. גם חלק מהיודנראט שידעו על יעדי הרכבות בחרו שלא לשתף מסיבות שונות ובכך מנעו מיהודים אחרים לדעת.
3. קושי להאמין ברע מכל – יהודים רבים קיבלו מידע שמתנהלת השמדה המונית אך סרבו להאמין שהדבר ייתכן.

סעיף ב'

שתי דילמות של חבר היודנראט בזמן ביצוע "הפתרון הסופי", ודרכי התמודדות שלהם עם הדילמות – על התלמיד להציג שתיים מאלה –

1. האם לבצע את הוראות הגרמנים ולהכין רשימות "ליישוב מחדש" / עבודות במזרח" ובכך להיות

שותף למשלוח היהודים למותם?

לבצע – משמע לשתף פעולה עם הנאצים ולהקל עליהם את עבודת הגרוש ובכך להשתתף בקביעת ההחלטה לחיים ולמוות של היהודים. השליטה בהחלטה מי ישלח בכל גירוש יכולה לאפשר הצלת חלקים מהקהילה (עובדים, בריאים, ילדים ועוד).

לא לבצע – משמע לשלם בחיים של היודנראט ומשפחותיהם, לאפשר לנאצים להחליט את מי לשלוח ולהסתכן בענישת הגטו כולו וזירוז חיסולו.

א. היו מקרים בהם סירבו היודנראט באופן חד משמעי למסור אנשים ושילמו על כך בחייהם. ראשי יודנראט אלה, לא רצו להחליט מי לחיים ומי למוות. הם סיימו את חייהם בהתאבדות (כמו צ'רניאקוב בוורשה) או ברצח ע"י הנאצים.

ב. היו שהכינו רשימות וניסו להשפיע מי הם ההולכים בכל שלב מתוך ניסיון להציל חלק מהקהילה ע"י הפעלת קריטריונים. הם השלימו למעשה עם המצב לפיו אין סיכוי להציל קהילות שלמות וניסו להציל את חלקה. היו שמסרו חולים כדי להציל ילדים, היו שמסרו ילדים כדי להציל אנשים עובדים (כמו רומוקובסקי בגטו לודג'!). השיקול נבע בד"כ מתוך העדפת הקהילה על הפרט, המשך קיום הקהילה עצמה. רובם ניסו להאריך את משך חייו של הגטו – של הקהילה, על חשבון הפרטים שבה.

- 2. האם לשתף את הציבור בגטו במידע על מדיניות ההשמדה?**
לשתף – משמע לאפשר ליהודים לבחור מה לעשות עם המידע (בריחה, הסתתרות) ובכך לא להיות חלק ממנגנון ההטעיה וההסתרה הנאצי, ולהסתכן בענישה חריפה מצד הנאצים.
לא לשתף – משמע לשמור על הציבור רגוע ומשתף פעולה מאחר ואין באמת דרך להתמרד או להתנגד, ובכך להרוויח אולי עוד זמן עבור הקהילה כולה.
 היו שלא האמינו בעצמם שהמידע נכון, והעדיפו להאמין להבטחות הנאצים כי מדובר באמת ביישוב מחדש.
- 3. האם להיענות ליוזמות להפוך את הגטו ליצרני בעיני הנאצים, כדרך להצלה או לדחיית ביצוע פינוי הגטו?**
להפוך את הגטו ליצרני - יאפשר שמירה על שגרת יום ותחושת חיוניות של העובד, יכניס תקציב נוסף לניהול הגטו ובעיקר יוכיח לנאצים כי לא ניתן להמשיך ללא העובדים היהודיים הנחוצים לקיום הגרמני. הבוחרים בדרך זו יזמו מפעלים ובתי מלאכה בתוך הגטו והתקשרות עם מפעלים מחוץ לגטו על מנת שיעסיקו יהודים.
להימנע מעבודה עבור הנאצים - היו שהאמינו כי כל עבודה תשרת את מכונת המלחמה הנאצית ולכן היא אסורה בהחלט.
- 4. כיצד לנהוג בארגוני המחותרת ולפעילות המחותרת בגטו?**
לשתף פעולה עם המחותרת – משמע לאפשר התנגדות לנאצים ואולי הצלת חלק מהקהילה, ולהגביר את הסיכון להיתפס ולהיענש בחומרה על כך. היו יודנרט שאפשרו את פעולתם ואף שיתפו עימם פעולה, אם בהברחת אנשים מחוץ לגטו תוך מתן אספקה ותעודות ואם בתמיכה בארגון מרד פעיל.
לא לשתף פעולה עם המחותרת – משמע למנוע פגיעה קולקטיבית בגטו והקדמת חיסולו, לשמור על הקהילה זמן נוסף שאולי נדרש עד לשחרור. לא לאפשר למורדים לפגוע בנאצים, גם אם רק מורלית. היו יודנרט ששללו את פעילותם ואף הסגירו את מנהיגיהם, כמו גנס בגטו וילנה.